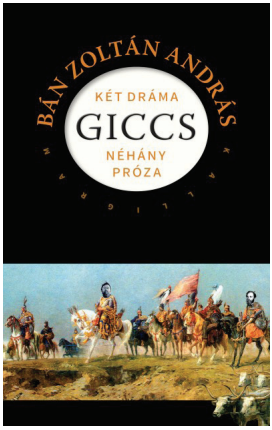

BÁN ZOLTÁN ANDRÁS az Isten, a haza és a család fogalmait feszegeti legújabb dráma- és prózakötetében. A *Giccs*ről **TOROCZKAY ANDRÁS** írt novellisztikus recenziót.

Privát bűneink az irodalom ondófoltos vásznán

Akkoriban éppen az volt a feladatom, azért kaptam a fizetésem, hogy az épület térfigyelő kameráinak képei alapján kiszűrjem a tolvajokat. Ha akartam, bizonyos fokig rá is zoomolhattam egyesekre, hogy alkalomadtán leleplezzem gaztettüket, amellyel megrövidítették volna munkaadóim. Bármi gyanúsat észleltünk, telefonálnunk kellett, hogy a biztonsági őrök tehessék a dolgukat. Mindez egy könyvesboltban történt.

Gyanúsat ugyan soha nem észleltem, de Bán Zoltán Andrást nem volt nehéz azonosítanom a monitor szemcsés képein sem. A szépirodalom polchoz lépett. Kis keresgélés után megtalálta az „Újdonság" szekciót, határozott mozdulattal levett három *Susánka és Selyempina* kötetet (aminek a borítóját, egy lány sziluettjét távolról is fel lehet ismerni), és a pulthoz lépett. A könyvnek nem mellesleg ő maga a szerzője. Azonnal a telefonhoz nyúltam, tárcsáztam a szépirodalom részleget, miközben izgatottan figyeltem az osztott képernyős, néma monitort. Biztos voltam benne, hogy BZA-t nem ismerték fel odalent. Nyilván megkérdezték tőle, mint egy egyszerű vásárlótól, hogy kér-e áfás számlát, amire ő rövid nemmel felelt, hiszen nem láttam a munkatársamat a számlatömbért nyúlni. A kollégám bizonyára úgy gondolta, a veszetten csörgő telefont majd a kedves vásárló kiszolgálása után veszi fel. Sajnos így is történt. Ami csak azért volt sajnálatos, mivel akkoriban az volt a szabály a könyvárusházban, hogy minden szerző tíz százalék kedvezményt kap saját

könyvéből. BZA nem fedte fel inkognitóját (én sem tettem volna a helyében), a pultos nem ismerte fel a szerzőt, én pedig képtelen voltam leleplezni. Talán jobb is így, habár biztos örült volna.

Ez 2007 körül lehetett, és eszembe nem jutna ezzel kezdeni ezt a recenziót, ha azóta hősünk nem volna túl jó pár inkognitójának leleplezésén (Csont András, Kompolthy Zsigmond), és velük jó pár köteten: *Hölgyszonáta, A főítész halott*, a Tar Sándorról szóló Keserű (mint köztudomású, a nem mellékesen zseniális írónak is volt inkognitója, még ha egészen más jellegű is: besúgó ügynök volt). Ráadásul Bán új, *Giccs* című kötetében azt a mondatot olvashatjuk, hogy az alanyi költészeten kívül minden műfajt, ha akarjuk tehát sok-sok szerepet is kipróbált. (És mintha ebben a kitételben is rejtőzködne, inkognitóban alakoskodó titokként, amint a könyváruházban is tette.)

A kötet két drámát és néhány prózát tartalmaz, és meglehetősen provokatív. Kezdve a zseniális Hrapka Tibor készítette borítóval, amelyen a Feszty-körkép egy részlete látható, ám a hont elfoglaló Árpád fejedelem helyére a kötet szerzőjének fejét, míg az egyik vezér (talán Töhötömnek) feje helyére a fiatal Jókai arcképét montírozta a tervező. Az egész könyvre jellemző ez a nagyon is komoly (de azért vicces) játék. A nemzet ereklyéivel, valamint az 'Isten, haza, család' hármassal dolgozik: néhol úgy tűnik, mintha próbálná megsemmisíteni, elutasítani őket – vagy újragondolni, az ezekhez kapcsolódó mítoszokból, legendákból kiválogatni, ami használható. Mindezt keserű, következetes (olykor ugyan fárasztó) humorral, fölényes (néhol fölényeskedő) íráskészséggel. Fő vezérelve ennek a kötetnek a tudatosság hangsúlyozása, a halmozás erejébe vetett hit, és a stilizáció szeretete. Ezek azok a segédeszközök, amelyek megszülik a Bán-próza, illetve -dráma nyelvét, és leginkább lehetővé teszik, hogy a szerző minden oldalról védve legyen. Paranoid, jut eszünkbe a szó, mert mi más is legyen egy kritikuspápa, ha szépirodalmat művel.

A kötet első szövegében, egy drámában (*Meneküljön, aki tud!*) szilveszter éjjelén vagyunk, egy sikertelen drámaíróval ismerkedhetünk meg, Tamással (vagy Thomasszal, ami egyértelmű utalás Thomas Bernhardra), annak anyjával, valamint testvérével, Ágotával, és a rég elhunyt, csak hiányként jelenlévő, talá-

nyos Apával. A darab – eltekintve egy résztől, ahol vélhetőleg tévedésből máshogy alakult – nem tartalmaz pontokat. A cselekmény nagyjából a körül forog, hogy a mániás magyargyűlölő, családja felett szörnyetegként zsarnokoskodó, botcsinálta drámaíró hogyan próbálja meg elűzni testvére kérőjét, s vallja meg szerelmét testvérének. Akárcsak *A siker szaga* című filmben Burt Lancester tette. Mindeközben Tamás családtagjai, különösen a húga, a sikertelen színművek legjobb ismerői, folytonfolyvást idéznek belőlük. Ez elég nevetséges hatást vált ki, mert a nyelv, amit beszélnek, végtelenül idegen, fennkölt, kimódolt, patetikus. Helyenként viszont lírai. *„Ha elmész itt összeomlik minden / összeomlik a világom amit Apa halála óta / fölépítettem veletek / és nem lesz senki akivel beszélgethetek / Értelmetlenné válik a lakás és vele / értelmetlenné minden / A káosz visszatér ha elmész / és mindent elborít”.*

Az *Álmok a kanapén* gyűjtőnéven közreadott kisprózaciklus és a *Kiszemeltek* elnevezésű, két hosszabb prózát magába foglaló másik részt leginkább az önreflexió motívuma huzalozza össze. A *Meneküljön, aki tud!* kudarcos drámaírójának magyarutálata például azzal lesz hangsúlyozottan reflektált, hogy Bán egy amúgy komolyan nem vehető, szánalomra méltó ember szájába adja a provokatív gondolatokat. Az *Álmok a kanapén* a múlt századelő nyelvezetét idézve levélformában mesél életkontárokról, de a legszórakoztatóbb az, ahogy a levélíró a Nagyságosasszonynak panaszkodva, hangsúlyozottan a kanapéján, hangsúlyozottan a délutáni szunyókálás közben kieszelt problémákról panaszkodik. Szánalmassá tétel és ironikus távolságtartásra törekvés jellemzi ezeket az írásokat. A problémák részletezése, túlírása, a fájdalom, a tragédia, a konfliktus elnevetése, eltávolítása. De Bánnak sikerül életre hívni alakokat, elfelejtjük, hogy könyvet tartunk a kezünkben. Ám az is igaz, hogy ezek a figurák az olvasó türelmének függvényében viselhetők el. Például *A megreguláz*ott *zseni*ben, ahol ismét egy sikertelen drámaíróval van dolgunk, talán feleannyi terjedelem is elégséges lett volna ugyanekkora hatás eléréséhez. Érdemes lett volna rövidebb szövegekre darabolni ezt a ciklust, mert *A cafatnyi honfoglalás*, illetve az *Éljen a Mádjár!* stílusgyakorlat sokkal inkább meggyőző. Talán *A barátság fonala* és az *Őszül* sem vesztene sokat értékéből, ha megszabadulna a szerző a szövegek harmadától, de ezeknél az olvasót a túlburjánzás ellenére

meglévő elemi kíváncsiság képes továbbvonszolni az elbeszélés nehézségein.

*A barátság fonalá*ban egyébként arról van szó, hogy Kompolthy (aki, ugye, BZA egyik alteregója) kieszel valamit. Egykori barátjával, a sikeres regényíróval próbálja Bécsben feleleveníteni barátságát. De ez is sokszorosan csavaros lesz: *„A következő események most szépen papírra gördülő egyik hőse, Kompolthy („azaz én", írja Kompolthy, vagyis én) már régóta tervezte, hogy fölveszi a barátság egykor oly furcsán és némiképp fájdalmasan, voltaképp általa (általam!) elejtett fonalát, és erre mi sem kínálkozhatott jobb alkalomnak – sok mindennel szemben ez ténykérdés – minthogy meghívja magához egykori Barátját […]"* És a Barát, aki félig-meddig Kertész Imrével azonosítható (http://konyves.blog.hu/2008/09/06/az_irodalmi_pitbull_megtette_kotelesseget), de persze az írás nem memoár, hanem fikció) meg is érkezik, a fonalat azonban az elbeszélő nemigen tudja felvenni, ugyanis a Barát örökös tagadása ezt meghiúsítja. A Barát szerepe funkcionális, ugyanis beszélgetésük szerkezete a következőképpen alakul: Kompolthy oldalakon keresztül monologizál, ennek vége mindig egy kérdés, amelyre a Barát válasza egy kurta, színpadias „nem". Ez a makacsság eleinte mulatságos, később idegőrlő, és mivel előhívhatja az olvasóban Poe híres versét, *A holló*t, így aztán félelmetes is lesz. (Vagy ha közelebbi példát szeretnénk, a közelmúltban Krusovszky Dénes alkalmazott hasonló szerkezetet *Részletek* című versében.) Eközben megismerjük Bécset is, és az elbeszélés a legszebb szerelmeslevelek egyike a városhoz, ebből szinte természetszerűen következően gyűlöletlevél is Magyarországról, és részese leszünk valami karneváli, kísérteties halálpartynak.

Az *Őszül* esetében ugyanaz a játék folytatódik, ami az *Álmok a kanapén* ciklusban: a narrátor szinte tolakodóan tematizálja az írást, reflektál saját műalkotás jellegére, vagyis egy pillanatig nem akarja azt az illúziót kelteni, hogy a szöveg nem fikciós szöveg. Épp ellenkezőleg: pontosan leírja a kitalálásának a folyamatát, ám ennek ellenére sem képes teljesen szabotálni önmagát, az olvasó, vagyis például jelen sorok írója, végig kíváncsi a hangsúlyozottan fiktív események végkimenetelére (ami leginkább – ha ismét filmhez hasonlítanánk Bán szövegét – Fellini *Cabiria éjszakái*t juttatta eszünkbe).

A kötetet záró *Fehér korom* leginkább a másik drámához kapcsolódik, amennyiben ez is egy széthullott családról szól. Itt is erősen stilizált a nyelv, itt is keverednek szerepek és identitások (és nem csak arra gondolok, hogy a szerző szerepkettőzéseket alkalmaz, számszerint ötöt). Erre a drámára leginkább a – finoman szólva is – vérbőség jellemző, de talán pontosabb a pokoli orgia vagy a sátáni humor. Ha akarjuk, itt is az 'Isten, haza, család' hármas dekonstrukciója zajlik:

„**BERNARDUS** (*Ahogy beszél egyre sötétebb lesz, zene is indul. Melodráma*)

Álljon elém. Le a ruhával. Molly, segíts neki. Szép kombiné, tudtam én ezt. A bugyi is kedvemre van. Elő a csöcsökkel. Lila bimbók. Helyes. Térdeljen elém. Tegye hátra a kezét. Mintha az iskolában lenne. Úgy. Feleljen. És mondja hangosan: Briganti, megbocsátom bűneidet.

KRISTINA

Briganti, megbocsátom bűneidet.

BERNARDUS

És most ezt: Isten, támogatom bűneidet.

KRISTINA

Isten, támogatom bűneidet.

BERNARDUS

Jó. És most nyissa ki a száját. (*Teljes sötét, a zene tovább szól*)"

A *Fehér korom* szerzői instrukciója is említi a húzás lehetőségét, és valóban nem vett volna el sokat a szöveg hatásából, ha néhol kevésbé fecsegős. De bőven kárpótol minket líraiságával, és néhol egészen Fehér Béla módjára fanyar, apokaliptikus humorával. Ha megintcsak filmes összevetéssel élünk (holott igazán messze van egy konvencionális filmnyelvtől ez a prózanyelv), leginkább Peter Greenaway *Maconi gyermekéve*l rokoníthatjuk.

„**SZOBALÁNY**

Nem látni semmit. Üres a park. / Csak a bokrok árnya. Eső veri az utcákat. / Szél cibálja a lombokat. Felhők zsírosodnak az égen. / Se állat, se ember. Sunyít a csend. És közben es-/ te lett.

KRISTINA

Igen, erre voltaképpen minden este számítani lehet. [Habár arra, hogy este lesz, talán nem este számít az em-

ber, mert akkor már késő, hanem nappal. – Toroczkay András]

KRISTINA

Felteszem, nem akar elkárhozni?

SZOBALÁNY

Nem. Engem egy szerecsen varázslónő arra tanított, rettegjek a Nagy Végső csapástól. Ezek pedig valának: a Halál, Az utolsó Ítélet, A Pokol és a Mennyország.

KRISTINA

No lám. És tudja, hogy ebben mi a roppant figyelemre méltó? Hogy a mennyországot is a csapások közé sorolta.

SZOBALÁNY

De hát miért is kárhoznék el? Hiszen ártatlan vagyok.

KRISTINA

Mesebeszéd. Néha elég annyi is, ha az ember kinéz az ablakon. Gondolom, nem akar fekete tűzben üvölteni addig, míg eljön a Bíró, zsebre vágja az Időt, és az eget papírtekercsként föltekerik? Azt akarja, hogy fehér koromtól fulladozzon szája, tüdeje? Nem, ezt nem akarja. Akkor hát: Vetkőzzön!”

A *Giccs*et nem azoknak ajánlom, akik a realista irodalom szerelmesei, és azoknak sem, akik nem bírják a polgárpukkasztást: valószínűleg nem a jelenlegi kormány hívei fogják örömmel forgatni ezt a kötetet. Hanem akik szeretik a narratológia trükköket, a vaskos, néhol ugyan hideg, néhol pedig imbecillis fekete humort, a közös, vagy nem annyira közös, privát bűneinket kivetítve látni az irodalom ondófoltos vásznán.

Bán Zoltán András: Giccs. Kalligram, 2016.